

TÜRKİYE'DE MOTOR VE AT İLİŐKİSİ

Emin ARITÜRK (*)

Mehmet AKANDIR ()**

GİRİŐ

Hayvancılık sektörü, Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içinde %11 gibi oldukça yüksek bir paya sahiptir. GSMH içinde Tarım Sektörünün payı giderek azalmasına karşılık, Tarım Sektörü içinde hayvancılığın payı yükselme eğilimindedir. Bu pay dördüncü plan döneminde % 34'den % 38'e çıkmıştır (1). Türkiye'de 12 ve daha yukarı yaşlardaki toplam çalışan nüfusun; Ziraat, Hayvancılık ve Ormancılık gibi iktisadi faaliyet kolundaki çalışma payı % 55'dir. Bu iktisaden çalışan nüfusun, 1980 yılı nüfusuna oranı ise % 42.5 olmaktadır (12). Genellikle bir tarım ve hayvancılık ülkesi olan Türkiye'de son yılların sosyo - ekonomik gelişmeleri hayvancılık sektörünün önemini daha da artırmıştır. Hayvancılık sektörü içinde at; ulaştırma işlerinde, köyler ve şehirler arası yük ve araba işlerinde kullanılmaktadır. Sınırlı bir düzeyde de olsa bugün için, motor gücü karşısında at'tan yararlanılmaktadır.

Hayvancılık Sektörü İçinde At'ın Yeri:

DİE Tarım istatistiklerine göre Türkiye'de hayvan sayısı yıllara göre Őu şekildedir (10).

Yıllar	Büyük Baş Hayvan Sayısı
1961	37.966.990
1971	72.437.000
1980	87.067.165

(*) Prof. Dr. A. Ü. Vet. Fak. Zootečni Bölüm Başkanı -Ankara

(**) Dr. A. Ü. Vet. Fak. Zootečni Anabilim Dalı AraŐ. Gör. -Ankara

Türkiye'de her yaşta at, katır ve eşek sayılarının diğer büyük baş hayvanlara oranı 1980 yılında % 2.8'dir. Bu oran diğer çiftlik hayvanları için de şu şekildedir.

Koyun	% 55.9
Keçi	% 21.9
Sığır	% 19.4
At-Katır-Eşek	% 2.8

Yıllara göre At, Katır ve Eşek Sayıları:

	1951	1961	1971	1980	1981
At	1.173.000	1.305.000	1.027.000	794.000	772.000
Katır	110.000	186.900	301.000	305.000	299.000
Eşek	1.713.000	1.916.000	1.760.000	1.345.000	1.270.000

Bu duruma göre at ve eşek sayılarının 1951-81 yılları içinde sayısal açıdan azalma gösterdiği görülmektedir (2, 8). Bunun nedeni tarım ve ulaşımda hızla gelişen motorlaşmanın 1960 yılından itibaren at varlığını etkilemiş olmasıdır. Ayrıca ordunun hayvanlı birliğe olan ihtiyacının kalmaması da bunun nedenlerindedir. Atın sayıca azalmasına sebep olan nedenler arasında son yıllarda Türkiye'de kedi ve köpek mama sanayiinin yavaş yavaş gelişmesi yani bu sektörün mevcut at ve eşek eti ihtiyacını piyasadan karşılaması gibi faktörleri de bu sebepler arasında sayabiliriz. İstatistik rakamlarına göre katırın; at ve eşeğe göre daha az yetiştirildiği, fakat sayısal olarak artmakta olduğu dikkati çekmektedir. Eşek sayısına gelince, katır ve at sayısına göre daha fazla bulunmasının sebebi bakım, besleme ve idare şartlarının daha kolay, kanaatkâr ve hastalıklara karşı daha dayanıklı olmasıdır.

Türkiye'de hayvancılığın gelişmesine olumsuz yönde etki yapan çeşitli faktörler bulunmasına rağmen, at sayısında önemli bir değişiklik olmadığı istatistiksel olarak görülmektedir. Burada bir mukayese yapabilmek için; Dünyada ve Türkiye'de at mevcudunun incelenmesi gerekmektedir.

Dünya'da ve Türkiye'de At Mevcudu (12).

	1976	1980
Dünya'da	62.113.000	60.956.000
ABD	8.600.000	9.611.000
Rusya	6.415.000	5.600.000
Türkiye	853.000	794.000
F. Almanya	341.000	380.000
Fransa	398.000	371.000

Belçika	55.000	39.000
Bulgaristan	133.000	120.000
İran	350.000	350.000
Irak	69.000	65.000
Suriye	54.000	52.000
Yunanistan	158.000	120.000

Bu ülkeler arasında ABD ve Rusya'dan sonra sayısal açıdan en çok Türkiye'de at yetiştirilmektedir. Çiftçinin zor duruma düşmesine sebep olan makina yedek parça sıkıntısı, akaryakıt ve gübre girdilerinin giderek artması gibi faktörler yüzünden tarımda yapısal değişimler beklenebilir. Bu şekilde dağlık ve engebeli bölgelerde atın halen önemini koruduğu ve ziraat işlerinde kullanılabilmesi gerçeği ortaya çıkmaktadır. Avrupa ülkeleri arasında çekim ve çift hayvanları (at) sayısının nüfusa göre dağılım oranı şu şekildedir (6). İzlanda (5 kişiye 1 at), Polonya (17 ye 1), Yugoslavya (27 ye 1), Romanya (37 ye 1), İrlanda (39 ye 1), SSCB (43 ye 1), Türkiye (49 kişiye 1 at), Yunanistan (62 ye 1), Arnavutluk (62 ye 1), Bulgaristan (69 ye 1), Macaristan (72 ye 1), Danimarka (85 ye 1). Bunun yanında at sayısı bazı Avrupa ülkelerinde azalma göstererek, nüfusa oranı şu şekildedir. Fransa (142 kişiye 1 at), Federal Almanya (173 ye 1), İtalya (214 ye 1), Hollanda (231 ye 1), Doğu Almanya (247 ye 1), Çekoslovakya (264 ye 1), Portekiz (336 ye 1) ve İngiltere (399 ye 1). Bu duruma göre; Endüstrisi gelişmiş ülkelerde Safkan atların sayısı çoğalırken, çekim işlerinde kullanılan atların sayısında bir azalma meydana geldiği görülmektedir. Özellikle İngiltere, Fransa ve İrlanda'da Safkan Atların sayısı yarış organizasyonları ve onların teşviğiyle hızla çoğalmaktadır. Türkiye'de at, tarımda ve ziraat işlerinde öküz ve manda'ya nazaran daha az kullanılmaktadır (3). Fakat bugün için at ve katır'ın öküz ve manda ile beraber hemen hemen aynı oranda çift hayvanı olarak kullanılmaya başladığı görülmektedir. Çift hayvanları içine kısırak, iğdiş at, katır, sığır boğa ve öküz, manda boğa ve öküz girmektedir. Bunların sayıları ve traktör mevcudu ile Türkiye'de işlenen toprakların durumu şu şekildedir (8, 9).

İşlenen Alanlar, Çift Hayvan Sayısı ve Traktör Mevcudu

Yıllar	İşlenen Topraklar (Hektar)	Çift Hayvanları Sayısı (Çift Sayısı)	Traktör Sayısı
1961	23.076.000	2.605.793	42.505
1970	24.296.000	2.167.555	105.865
1980	24.567.000	1.988.345	435.369
1981	24.891.000	1.899.313	458.714

Bu duruma göre Türkiye'de 1961-1980 yılları arası traktör sayısında % 926' lık bir artış olmasına karşılık, çift hayvan sayısında % 24'e varan bir azalma meydana gelmiştir. Buna

karşılık bu yıllar arasında işlenen topraklarda çok az artış olduğu (1.478.000 hektar) ve bunun da % 6 lık bir oran olduğu ortaya çıkmaktadır. Küçük ve orta büyüklükteki tarım işletmelerinin ekonomik yönden rantabl çalışabilmesi için tarıma ayrılmış toprakların yaklaşık 1/6 sının çift hayvanları ile yapılacağı tahmin edilmektedir (7). Yine aynı şekilde 1970 yılında 24.294.000 hektar işlenen toprağın 16.354.000 hektarı hayvanla işlenmekte olup bu oran % 67.3 dür. Aynı toprak alanının traktörle işlenen arazisi ise 7.940.000 hektar olup bu oranda % 32.7 dir. Bugün için bu oranın tersine döndüğü ve DİE raporlarına göre de işlenen toprak alanlarının hemen hemen tamamının traktörle sürülmekte olduğu anlaşılmaktadır. Fakat küçük ve orta işletmelerde çift hayvanlarının halen kullanılmakta olduğu bir gerçektir.

At, dünya uygarlığının ve göçlerin oluşunda büyük rol oynamış, her gün artan makine ve motorlaşma döneminde bile belli bölgelerde varlığını korumuştur. Türkiye'de hayvan gücünden yararlanmanın kaçınılmaz olduğu ve iş gücü olarak daha çok öküzün kullanıldığı; bununla beraber traktör ve öküzün rantabl olmadığı tarım alanlarında iş gücü olarak at'tan yararlanmanın ekonomik olacağı iddia edilebilir (13). Cumhuriyet döneminden sonra gelir düzeyi yükselen çiftçi, öküz ve manda ile yapmakta olduğu ziraatı traktöre çevirmiş ve AT'lı ziraat dönemi hemen hemen hiç yapılmamıştır. Motorlaşma ve makinalaşma dönemi başlamadan önce, ekonomik şartlar nedeni ile küçük ve orta işletmelerde bile at'lı ziraat dönemi Türkiye'de uygulanmamıştır. Bunun sancıları petrol krizi ve fiyatlarının artması ile daha da belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Tarımın makinalaşmaya başladığı 1950 li yıllarda; öküz, manda ve at'a dayalı hayvan gücüne talep son yıllarda giderek azalmış ve traktör sayısında önemli artışlara rağmen çift hayvanı sayıları yine önemini korumuştur (7).

Son yıllarda atlı sporlara ve bilhassa at yarışlarına önem gittikçe artmaktadır. Bu sebeple Safkan Arap ve İngiliz atlarının yarış kabiliyetinin sistematik olarak geliştirilmesi üzerine yeni imkanlar ve araştırmalar yapılması gerekmektedir. Bugün dünyaca üzerinde durulan konulardan biri; tarım alanında gelişen motorlaşma, çift ve nakliye işlerinde gerekli hizmetleri görmek üzere "Tarım At'ı" veya "Ekonomik At" yetiştirilmesi ve bu popülasyonun yaygınlaştırılmasıdır. Bu ekonomik at da 1961 yılında Avusturya'dan Karacabey Harasına getirilen Haflinger atıdır. Haflinger at'ı bir taraftan saf olarak yetiştirilirken, diğer taraftan yerli ırklarla melezlemeleri yapılmış, bunların adaptasyon, talim terbiye, bakım-beslenme, koşum, binek, yük taşıma gibi performansları incelenmiştir (4). Daha çok yerli atların melezlenmesinde kullanılan Haflinger atı; iş gücü, taşımave ziraat gibi hizmetlerde kullanılan sığır türünün yerine kullanılarak, tarım sektörüne yeni bir dinamizm getirecektir. Traktör ile at, eşek, katır ve öküz sayılarının bölgelere göre dağılımını gösteren Şekil 1'e göre; Türkiye'nin Kuzey Doğu ve Güney Doğu Bölgelerindeki illerinde (Erzincan, Erzurum, Artvin, Kars, Ağrı, Bingöl, Muş, Bitlis, Van, Diyarbakır, Siirt, Hakkari, Mardin ve Urfa'da) toplam traktör sayısı 28 bin dolaylarında iken; at, eşek, katır ve öküz sayısı ise 1.185.000 dir. Buna karşılık Akdeniz Bölgesindeki traktör sayısı 56 bin civarında iken, aynı hayvan sayısının 329 bin olduğu görülmektedir. Buradan Türkiye'nin Doğu illerinde halen at, eşek, katır ve öküzün çift hayvanı olarak tarım ve ziraatte kullanıldığını, ayrıca taşımacılık alanında da önemini koruduğu görülmektedir.

Türkiye'de tarımda kullanılan araç ve gereç sayılarının durumu şu şekildedir (11).

Tarımsal Araç ve Gereç Sayıları

	1975	1980	1981
Karasaban	1.381.142	953.292	929.135
Hayvan pulluğu	1.022.078	804.588	794.622
Hayvanla çekilen çapa makinası	18.180	12.889	12.979
Traktörle çekilen çapa makinası	45.050	72.836	60.465
Hayvanla çekilen ekim makinası	31.537	16.893	17.625
Traktörle çekilen ekim makinası	42.183	85.218	85.925
Hayvanla çekilen çayır biçme makinası	9.189	4.535	4.265
Traktörle çekilen çayır biçme makinası	3.364	7.097	8.138
Traktör	243.066	436.369	458.714
Treyler (Tarımda kullanılan)	150.887	424.429	427.762
Jeep " "	3.382	3.601	3.135
Kamyon " "	3.399	7.319	6.421

Yukarıda görüleceği gibi hayvanla çekilen zirai makinaların yıllara göre büyük bir azalma göstermesine rağmen; traktörle çekilen makinaların hızla çoğaldığı görülmektedir. 1950 yıllarında çift hayvanı ve at sayısının makina ve traktöre paralel olarak artış gösterdiği (2); fakat 70'li yıllardan sonra bunun ters bir durumda azalmakta olduğu görülmektedir. Bu şekilde atın zirai, ticari ve endüstriyel hayatta oto ve traktör sayılarının artması suretiyle eski değerini kaybedeceği görülmektedir. Fakat makinalaşma ve motorlaşmanın ileri düzeyde olduğu ülkelerde bile atın ve çift hayvanının önemini koruduğu ve ekonomik atın kullanıldığı görülmektedir. Gerçektende at bugün için, uzak mesafelerde, nakliyat ve benzeri işlerde maksada uygun değildir. Bu konuda fiyatlar ve zaman mühim rol oynadığı için atın bunlarla yarışacağı kabul edilemez. Fakat bunun dışında köy ve şehirler içi nakliyatta atın daha karlı bir vasıta olacağı bugünkü sosyo - ekonomik şartlar ve çiftlik işletmeciliği bakımından kabul edilebilir. Atın ayrıca limanlarda, şehir içi kömür ve sebze taşımacılığında, motorun yanında nakliyat işlerinde kullanıldığı görülmektedir. Türkiye'de motorlu taşıt fabrikalarının gelişmesi ve parça sorununun halledilmesi ile atlı arabacılığın durumu ciddi olarak sarsılmıştır. Fakat motor ve traktör fiyatlarının yüksekliği, fabrikaların kapasitesi ile yedek parça durumu, amortisman ve akaryakıt sorunu gibi birçok sebepler, ekonomik at ve atlı arabacılığın kolay kolay bırakılamayacağını göstermektedir.

At ve motor konusunda yapılan bu incelemeden; atın ve çift hayvanlarının faydaları ve sakıncalarını şu şekilde sıralayabiliriz (2, 5).

İş Hayvanlarının Faydaları:

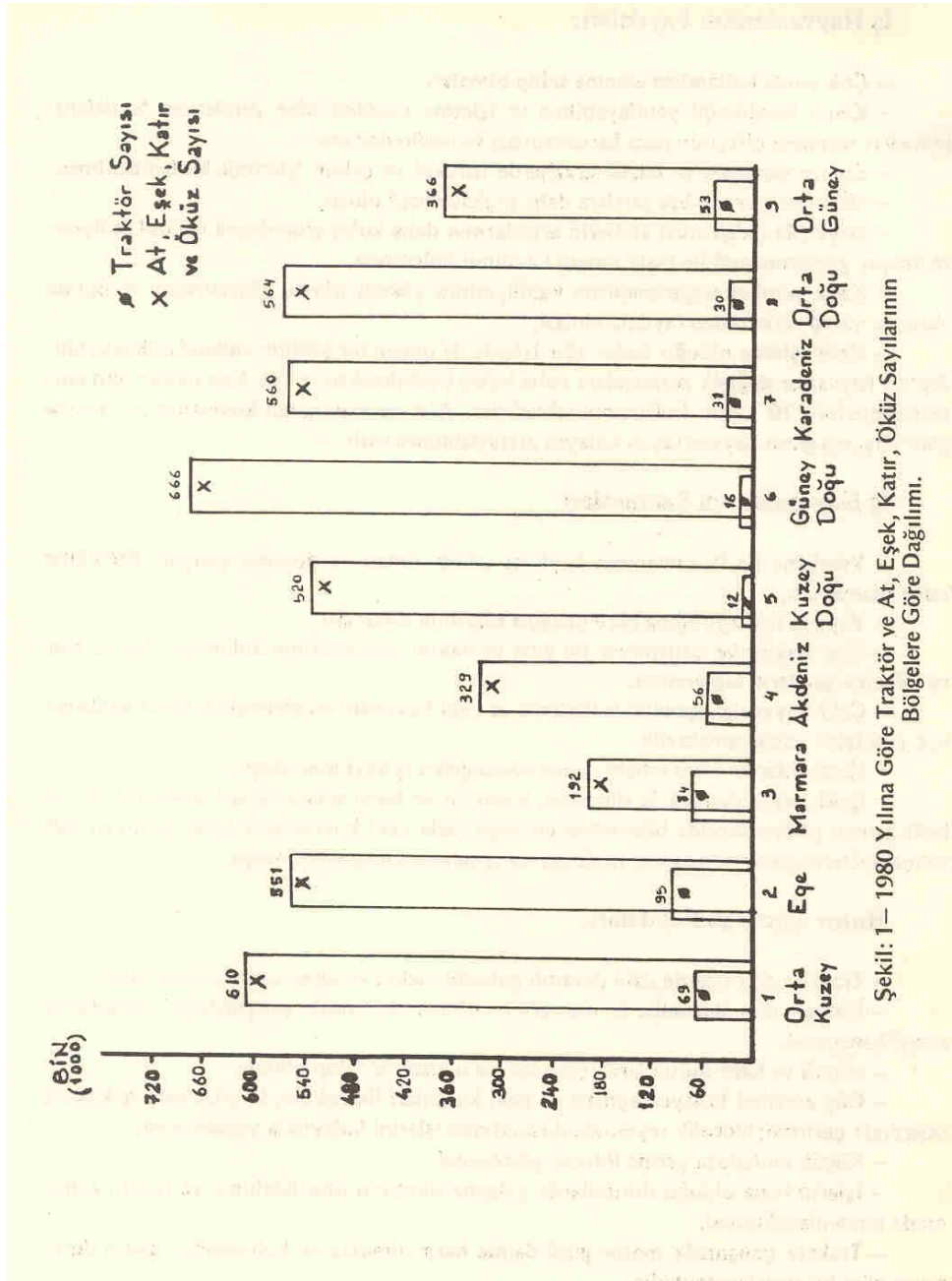
- Çok yönlü kullanılma alanına sahip olmaları,
 - Kendi kendilerini yenileyebilme ve işletme maddesi olan yemlerden faydalanabilmeleri suretiyle çiftçinin para harcamaması ve neslin devamı,
 - En zor şartlarda ve küçük arazilerde hareket ve çekim işlerinde kullanılabilmesi,
 - Motora nazaran kötü şartlara daha mukavemetli oluşu,
 - Hayvanla çalıştırılan aletlerin arızalarının daha kolay giderilmesi ve özel atölyelere ihtiyaç göstermemesi ile fazla zaman kaybının önlenmesi,
 - Kaba yemleri değerlendirme kabiliyetinin yüksek oluşu, gübresinden ve bunun yanında yavru veriminden faydalanılması,
 - Hafif işlerde olduğu kadar ağır işlerde de uygun bir şekilde kullanılabilmesidir.
- Ayrıca hayvanlar değişik zorlamalara daha kolay uyabilmekte ve çok kısa süreler için normal güçlerinin 10 katını kullanabilmektedirler. Alet ve makinanın kuvvetine ve zamana göre koşuma giren hayvan sayısı kolayca arttırılabilmektedir.

İş Hayvanlarının Sakıncaları:

- Yemleme ile iş zamanının kaybına sebep olması ve devamlı çalışma özelliğine sahip olamaması
- Yapılan işin ağırlığına göre çalışma süresinin kısılması,
- Eğer hayvanlar çalışmıyor ise gıda ve bakım masraflarının bulunuşu. Ayrıca ahır ve hijyenik şartların sağlanması,
- Çeki hayvanları genellikle ilerleme ve çeki kuvvetini verebilmekte; fakat kaldırma v. s. gibi işleri yapamamaktadır.
- Hastalıklar ve ölüm sebebi ile meydana gelen iş kaybının oluşu,
- Çeki hayvanlarında iş süresinin, kuvvetin ve hızın sınırlı olması sebebiyle işlerin belli zaman periyodlarında bitirilebilmesi veya fazla çeki kuvvetine ihtiyaç gösteren alet ve makinelerin çalıştırılmasında fazla sayıda iş hayvanının gerekli oluşu,

Motor Gücünün Faydaları:

- Traktör, ağır işlerde dahi devamlı çalışabilmekte ve süresi uzatılabilmektedir.
- İhtiyaç dışı durumlarda masrafının olmaması; ancak çalıştırıldığı zamanlarda enerji harcaması.
- Süratli ve hafif durumlarda çalışabilme olanağına sahip olması,
- Güç arazileri kolayca açması ve çeki kancaları ile çekme, kuyruk mili ve kasnak sayesinde çevirme; hidrolik sayesinde de kaldırma işlerini kolaylıkla yapabilmesi,
- Küçük muhafaza yerine ihtiyaç göstermesi,
- İşlerin fazla olduğu durumlarda çalışma süresinin uzatılabilmesi ve işlerin zamanında tamamlanabilmesi,
- Traktör çalışmada motor gücü daima hazır olmakta ve kullanılacak aletin durumuna göre hız ayarlanmaktadır.

Motor Gücünün Zararları:

- Motor arızalarının büyük masraf ve iş zamanı kaybına yol açması,
- Tarım makinalarının alımı, yakıt, yağ ve yedek parça masrafının fazla oluşu,
- Özel tamir atölyeleri ve personele ihtiyaç göstermesidir.

Sonuç olarak; son yıllarda dünya da görülen akaryakıt ve petrol sıkıntısının ülkemizde de baş göstermesi; atın ve çift hayvanlarının ziraatte, nakliyatta ve diğer hizmetlerde kullanılmasını zorunlu hale getirmektedir. Bilhassa tarım işlerinde makina ve motorlaşmanın yanında "Ekonomik atın yani Haflinger'in" plan ve projeye dayalı olarak yetiştirilmesi ve halka intikal ettirilmesi gerekmektedir. Bu analizler sonucu küçük işletmelerde öküzle yapılan ziraatın yerini atın alması ile verimde artışlar meydana geleceği tarım atı tipinin yaygın hale getirilmesi ile küçük ve orta işletmelerde, bugünkü akaryakıt darlığı karşısında daha olumlu sonuçların alınması mümkün olabilecektir.

LİTERATÜR

1. ANONİM (1981): Türkiye Hayvancılığının Sorunları Hakkında Rapor Ankara.
2. ARITÜRK, E. (1957): Türkiye'de sayı bakımından at ve motor münasebeti, Türk Vet. Hek. Derneği Dergisi, Sayı 126-127, Ankara.
3. BATU, S. (1962): Türk Atları ve At Yetiştirme Bilgisi. A. Ü. Vet. Fak. Yayınları: 13, Ankara.
4. DEMİRTEL, E. (1975): Karacabey Harasında yetiştirilen Haflinger ve Yarımkar Haflinger atların gelişme, beden yapıları ve çeşitli verim özellikleri. L. Z. A. E. Yayın No: 39 (Dr. Mesaisi) Ankara.
5. DİNÇER, H. (1977): Ziraatte canlı kuvvet kaynakları A. Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları No: 638, Ankara.
6. LANGLOIS, B., MINKEMA, D. and BRUNS, E., (1983): Genetic problems in horse breeding. Livest. Prod. Sci., 10: 69-81.
7. MÜFTÜOĞLU, Ş. (1981): Hayvan ıslahı çalışmaları, Hayvansal üretim artışının hızlandırılması gereği ve yolları. Vet. Hek. 2. Teknik Kongresi. Ankara.
8. TARIM İSTATİSTİKLERİ ÖZETİ (1980): Başbakanlık D. İ. E. Yayın No: 965, Ankara.
9. TARIM İSTATİSTİKLERİ ÖZETİ (1981): Başbakanlık D. İ. E. Yayın No: 1010, Ankara.
10. TARIMSAL YAPI VE ÜRETİM (1980): Başbakanlık D. İ. E. Yayın No: 985Ankara.

11. TÜRKİYE İSTATİSTİK YILLIĞI (1981): Başbakanlık D. İ. E. Yayın No: 960, Ankara.
12. TÜRKİYE İSTATİSTİK YILLIĞI (1982): Başbakanlık D. İ. E. Yayın No: 1020: Ankara.
13. YURTAYDIN, N. (1981): Karacabey Harası yetiştirme Safkan Arap, Safkan Haflinger kısıraklarının kızgınlık süreleri (Yayınlanmamış Dr. Mesaisi) Ankara.